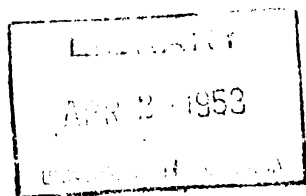

52
L
НАШ ЈЕЗИК

**СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК**

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV св. 3-4

БЕОГРАД 1952

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Око језика и правописа	75
2. М. Стевановић: Неки „спорни“ јекавизми	83
3. М. Павловић: Значење придева с наставком <i>асш</i> и његових варијаната	99
1. П. Ивић: Глагол <i>штожиши</i>	115
5. Милка Ивић: Израз „издржати до краја“	118
6. И. Јерковић: Неке немачке речи из некадашње Војне Границе	123
7. П. Ивић: Авиони на млазни погон	126
8. Писма уредништва у: Ортопедисати — ортопедисање	
I. Рад. Вукићевић	128
II. И. Стевовић	128
8. Језичке поуке	134

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Наука Свита

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1952

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

ЗНАЧЕЊЕ ПРИДЕВА С НАСТАВКОМ -АСШ И ЊЕГОВИМ ВАРИЈАНТАМА

VI

На овај начин придеви са завршетком типа -асш показују класичан пример да се за односе међу речима оријентационо тежиште испољава семантички, а не етимолошки, јер су форманти подложни стварању секундарних дублета и процесу борбе наставака, — *црнасш*, *црнкасш* је исто што и дијал. *црњкасш*, иако немају према себи облик са -асш — *црнасш*, а код *белкасш* постоји чешћи *беличасш*, коме је паралелан *црникасш*, док *црничасш* недостаје. Ти варијанти форманта су еквивалентни, али се -часш осећа као спецификум уз једну групу деминутивских именица, од којих се и на те придеве рефлектује у извесној мери деминутивност. Тако док од *змија* имамо *змијасш*, дотле према *змијица* потенцијално би било *змијичасш*, а *змијуљичасш* је напоредно именици *змијуљица*, са ниансом „као змијуљица“, „који се финим покретима креће слично малој змији“. Док према *звезда*, *грудва*, *сабља*, *брадва*, *кука*, *зрно*, *јагода*, *пахуља*, *свила* имамо *звездасш*, *грудвасш*, *сабљасш*, *брадвасш*, *кукасш*, *зрнасш*, *јагодасш*, *пахуљасш*, *свиласш*, — дотле према *звездица*, *грудвица*, *сабљица*, *брадвица*, *кукица*, *зрнце*, *јагодица*, *пахуљица*, *свилица*, имамо *звездичасш*, *грудвичасш*, *сабљичасш*, *брадвичасш*, *кукичасш* „који има везе са кукицом“, тј. кукичавим радом (у везу), *зрничасш*, *јагодичасш*, *пахуљичасш*, *свиличасш*.

Постоји пак неколико случајева са непотпуним, са дефектним односом: тако према *глава* постоји аугментативски придев *главасш*, али *главасш* не постоји, већ само *главичасш*, у вези са деминутивом *главица*; од *пудла*, не постоји *пудласш*, али према *пудлица* могло би се фигуративно рећи за удворичко понашање да је *пудличасш*; од *гранула* не постоји *грануласш*, али је *грануличасш* везано за *гранула*, чија се демин-

нутивност преноси и на тај придев. То су полазне тачке за ширење наставака *-часџ* и *-ичасџ*. Али *-асџ—часџ* допуштају сада нов однос интензитетног степеновања, — тако, док *-ичасџ* има истостепену карактеристику као *-асџ* у примерима као *кукичасџ*, *игличасџ* (које има према себи именицу *игла*, а не *иглица*), тако и *ваљкасџ* (према *ваљак—ваљкасџа* дрвена посуда, *брема*), и са помереним значењем „нераван“, „који служи за окретање“, *cf. Kugellager—*Прво стручно образложење принципа *ваљкасџих* лежаја дело је Леонарда да Винчи-а, (Природа, 1952, с. 89), дакле означава унутрашњу површину шупљег тела — шупљина сандука *ваљкасџа* (Опис пушке берданке и њене муниције, Београд, 1897,9), па и застарело *ваљчасџ*, исте семантичке вредности, а по аналогiji према ранијој војној терминологији *брадавичасџ* „са специјалном брадавицом за утврђивање пушчаног сандука (магацина) за метке.“ Уопште, *-касџ* има тенденцију ширења, он управо обнавља придев, као *риђкасџ* поред *риђасџ*, и од овога изгледао би карактеристичнији, као и *сивкасџ* према *сивасџ*; али таква потреба за обнављањем не осећа се код оних придева који се често јављају у употреби, као *дрвенасџ*, а никако *дрвенкасџ*, тако и само *љушкасџ* (в. Закључак). Тако поред *зрнасџ—зрнасџа* (храна) има у Караџићевом Рјечнику и *зрнкасџ* које Вук упућује на *зрнасџ*. Поред односа *шарен—шаренкасџ* постоји, по Вуку, и *шаркасџ*, ослоњено не толико на општи део *шар* (упор. *бед + асџ*), колико на глагол фиг. *шаркаџи*: *шараџи*, дакле „који шара“, фиг., „неискрен, неверан“. Паралелно односу *прћ—прћџи се* имамо *прћасџ* (нос) према *прћав*. Дакле, наилазимо на везу са глаголима деминутивске нинсе типа *боцкаџи*, *звечкаџи*, *зуцкаџи*, *крцкаџи*, *пискушаџи*, и сл. *Пискушљив* је онај који изазива осећај *пискушања*, али облика на *асџ* нема; уопште мали је број ових глагола који према себи имају придев *-асџ*, јер уствари он у себи носи резултативно значење, док су глаголи тога типа динамичког карактера. Управо по овоме мерилу имамо према *боцкаџи—боцкасџ* „сачињен од боцака“, „постао боцкањем“ (о везу) — На табlici претстављено *боцкасџим* пругама (Дарвин, прев. М. Радовановића, Постанак фела, 16), у

антитези према активном *боцкав* „који боцка“, с тим да ову нијансу ситуационо може добити и фиг. *боцкаш* — Позната је *боцкаша* досетка Волтерова (Ст. Новаковић, Шерова Општа историја књижевности II, 100). Сличан однос већ смо констатовали између *жуберкаши* и *жуберкаш* (в. и Закључак).

На овај начин се компликују психолошко-семантички односи, и у реалности се показују — не ни праволинијски, ни у виду спиралних линија везаних за један основни елипсин фокус (како би изгледало по књизи Радивоја Францискуса Микуша *A propos de la syntagmatique du professeur Belić*, Ljubljana, 1952, 45), према *бео* имамо ретко *беласш*, *беликасш*, и до извесне мере изразитији *беличасш*, који је уствари у интензитетном семантичком односу везан за *беличав*, а исти однос постоји између *белушав* и *белушасш*. С друге стране, *белушав* и *беличав* извршили су скретање ка придевима типа *-асш*, дакле ка резултативној, пасивног вида нијанси, одвојивши се од значења активне нијансе типа *белушав*, *шаласав* и сл., код којих, уосталом, таква нијанса потиче од основног дела глаголско-динамичке вредности. У трећој димензионалној оријентацији јављају се друге семантичко-структуралне групе, поларизоване око исте основне семантичке вредности, а са разноврсном унутрашњом комбинаториком. Тако, као што помену смо, према *црн* недостаје *црнаш*, јер се *црн* у већој мери осећало као апсолутна вредност, тек доцније, према нијансама *мрк* с његовим варијантама *мрчасш*, *мркушасш*, па и *мркаш* и сл., развили су се односи *црн*: *цркаш* — *црникаш* — *црњикаш* (под утицајем секундарног форманта са *њ*), а затим *црнушасш*, које има бочну везу са *цркаш* и сл., а линеарну са *црнушав*. Сличне су односе развили *зелен*: *зеленкасш*, *зеленкасш*: *зеленичасш* и *плав*: *плавкасш*, *плавкасш*: *плавичасш*: *плавушасш*, поред *плавушав*, док *зеленикав* не би било обично у језичком осећању, чак ни потенцијално. Мањи број варијаната развко је однос *цвен*: *црвеникасш* и за једва један интезитетни степен слабије *црвеникасш*; других варијаната нема, јер је семантички потенцијал сатуриран по значењу блиским *румен*: *руменкасш*—*руменикасш*, и у комплетивном односу *розе* — *ружичасш*. Овакву нијансу уноси прилог с детерминативном улогом, као у сложеници *браонкасшо-мрк*, и сл.

Чак и ако овакав однос није постао из придевске везе, већ према именици — *пена*: *пенасџ*, ми према таквом *пенасџ* имамо и *пенушасџ*, од којих је *пенасџ* само објективно-резултативног значења, а праву динамичко-активистичку вредност глаголског типа чува *пенушав* „који се пенуша“, док је *пенушасџ* скоро еквивалентан са *пенасџ*, и чак га потиснуо, али при томе није изгубио призрак оне друге нијансе, те ситуационо може да значи и „који се пенуша“, „који се пени“. Тако, ма да не у већим размерама, *-ушасџ* — *ушкасџ* постаје градилачки формант, у извесној мери карактеристичан у вези придевских односа *леј* : *лејушкасџ*.

С друге стране, полазећи од *кићен*: *кићасџ*: *кићњасџ* и *кешћен* : *кешћенасџ*, имамо *црномањасџ*, као нијансу према *црн-йур-асџ*. Паралелно томе, имамо према типовима *шейрџља* — *шейрџљашџ* и одговарајућим придевима и *шейрџљасџ*; у вези са односом *богаљ*: *богаласџ*, образоване су форманске варијанте какве налазимо у *шрушељасџ*, *прошегљасџ* и најзад *дугуљасџ*, *живуљасџ*, па и *крушуљасџ*: *крушељасџ*, а и *кривуљасџ*, које се у језичком осећању не везује за именицу *кривуља*, већ се осећа као директно постављено према *крив*, са структуралним елементом *-уљасџ*. Са оваквим типом форманта потсвесно се врше и комбинације са врло раширеним *-касџ* — *брежуљкасџ* и *-часџ*, *-ичасџ* — *бубуљичасџ*, *брежичасџ* (Mihovilo Pavlinović, Puti, 123). Цела ова група форманта подржава однос и са секундарним формантом *-оласџ*, за који је већ Маретић истакао да је према *ђавол-асџ* > *ђав-оласџ* пренет и на придеве *враг-оласџ*, према именици *враг*, па и на *мрколасџ*, у односу према придеву *мрк*.

Најзад, остаје да се прегледа јављање форманса *-асџ* код придева типа *голобрад* и комбиновање са обликом присвојног придева. Поред *голобрад*, као потпун еквивалент налазимо и *голобрадасџ*, вредности генитива квалитативног, а такав је однос између *бледолик* = *бледоликасџ*, *младолик* = *младоликасџ* и *-ликасџ* се уноси и у *ђаволикасџ* = *ђаволасџ*; али већ само *шрколик*, а према *шроног* имамо и *шроножасџ* „са три ноге“. Иначе, придеви тог типа су довољно изразити у смислу квалификатива, те се дублети на *-асџ* и не развијају, чак ни код свих сложеница са *-лик*: тако остају усам-

љени *бледолик*, *шаролик*, чак и *жушолик* (Ђ. Верга, превод, Дон Ђузулдо, 128); тако је *једнорог* (cf. *носорог*), *Шророг* (шешир), *Плавоок*, *дугонос*, *кривовраш*, *дугорук*, *кривоног*, чак и *дугрокос*, *Плавокос*, а *црних коса* м. „*црнокос*“. За данашње језичко осећање изгледа чак невероватан, изгледа просто преведен придев *дугокосаш*, који се налази у Стулија, отуда унет у Рјечник Југословенске академије. Супротно овој тенденцији, имамо само *Шврдокораш*, а не *Шврдокор*. — Код придева *вишњевкаш*, који је потврђен у Грађи Института за српски језик (Мостарска збирка речи Светозара Ћоровића) са значењем „боја гундељ“, — имамо заиста интересантан случај: тежиште семантичког потенцијала придева на *-ев* са посесивне тачке скреће на квалитативну, јер особина је оно што припада објекту одређеном пасивним придевом; али за појачање, за постизање праве квалитативно-поредбене нијансе, значење се појачава формантном *-каш*. Дакле, овде није поређење са *вишњом*, већ са бојом вишње, са *вишњевом* бојом, отуда *-евкаш* и није постало засебан формант, нити се шири. Сложен пак придев *белобобичаш*, са детерминантом у првом делу, нема ничега нарочитог, семантички је што и *бобичаш*, са ближом одредбом за бобице: Савише јој око главе венац од *белобобичаших* цветића (М. Шапчанин, Савњало, 206).

Код неких придева на *-аш* и *-каш* јавља се и нијанса нечега што личи на амплификативност — аугментативност, тако да би се такви примери могли ослонити на по Вондраку већ наведен пример р. *бородастый*. Ово би било искључиво кад би данашњи форманс *-аш* као такав био једини носилац значења. Међутим, ни тај извесни примерак нијансе ампликативности није потенцијално дат у форманту, већ долази или од основне семантичке вредности реализоване у именици, или из односа такве именице према њеном деминутиву. — Дакле, *брадаш* је не само „са брадом“, него са повећом, изразитом брадом, кад је реч о човеку, јер ту је привидна аугментативност резултат односа *брада*: *брадица*. Тако је и у једном старом примеру Јоакима Вујића: *И-и видра йма мь округлу брадашту ма чію главу* (Естествословие од Г. Х. Рафа, у Будиму 1809, с. 733). Слично је у примеру *бобулаш* (корен), у антитези према обичном чешћем типу корена

или према типу корена грудвичастог. Придев *џомбасџ*—*жомбасџ* и *чукљасџ* просто значе са џомбама“, „са чукљевима“, — али како основна реч *џомба*, односно *чукаљ* имају интензитетски изразитију нијансу значења према *грудва* (земље), односно *зглоб*, — то од њих и ови придеви на *-асџ* добијају рефлектовану нијансу амплификативности. — Дуго се мучио док је своје *жомбасџе* и *чукљасџе* ноге угурао у господске ципеле (Н. Тутуновић, Кроз улице и душе, 43). — *Жуљкасџ*, са резултативним значењем „нераван“ од себе рефлектује семантичку нијансу „субјективног утиска“, негативне усмерености, па изгледа као пејоративна нијанса — Руком зграбио покривач и гледао, како се муха прилијепила уз *жуљасџи* дрвени строп (Ј. Војновић, *Ќсанта*, 1886, 99). Овако је и са данас застарелим *абрашасџ* — Главу има вижљасту а лице *абрашасџо*, па су га неки звали абрашом (Машић, Директор Прокић, 120), „испупчен“ — Пазарски су лонци *бокасџији* од ужичких, и отвор им је ужи (Прилози проучавњу наше народне керамике, Посебно издање Етнографског музеја у Београду, 1936, 16), „налик на буре“, по Вукову речнику као *џрбушасџ* — „*dickbauchig*“, и које он упоређује са *бушав*, *куљав*, *џуљав*, код којих значења имају аугментативно-пејоративну нијансу. Пејоративно-аугментативску нијансу има и *џајасџ* „који има велика уста“ (Грађа Института за српски језик, из Левча, Бушетић), у вези са глаголом *џаџи* (Ц. Гора) и *зијаџи* — *зјаџи*, а слично је и са *ђерасџ*, које добија овакву нијансу од *ђер* (Грађа из Ц. Горе, Јовићевић), дакле „који има џера“, тј. земље џубраве. — Несумњиво да би и понеки други придев овога типа ситуационо, у конкретној реченичкој констелацији, могао добити сличну нијансу.

VII

У савременом језичком осећању има и нових придева изведених формантом *-асџ*, односно његовим варијантама, и све их је више. Међутим, као што је у почетку ове анализе изнето, овај придевски тип показује и далеку старину, значајну нарочито за неке од словенских језика. Отуда ће бити

корисно, поред досадашњих анализа у временском пресеку, дати ма и кратак осврт на придеве овога типа кроз развојну перспективу, — те ће се на тај начин добити неколико укрштених оријентација, неопходних за правилно процјењивање и карактерисање језичких појава ове врсте.

Већ у старим реченицама нашега језика налазимо овакве придеве, али нам они тамо данас изгледају као творевине књижевно-језичких калкова. На пример у речнику Стулија већ има *цвешасШ* „flogulentus“, „као цвјетан“, а, поред других, и *чешвороугласШ* у реченицама Белостанца и Јамбрешића. У Стулијеву речнику налазимо *дугокосасШ*, у вези са типом *дугонос*, *злашкос*, *дугорук*, о чему је већ говорено, и такав нам облик изгледа као стран живом језичком обећању. Међутим, стара писма показују ову категорију као живу у народном говору седамнаестог и осамнаестог века. Тако у једном писму од 18 августа 1696 године Нико Кувелић пише из Новог Дубровчанима и каже „Црногорци тако стоећи нису с Турцима ну с Млечани, *разликасШа* говорехна, али ми е видиет ере веле изгинуло“ (Дубровачки архив 1684 С/64, *ћн=њ*). По саопштењу проф. Др Бране Недељковића, он је наишао у преписци седамнаестог века већ на двадесетак таквих облика. — Што се пак тиче придева *љубичасШ*, који се налази у речницима Дела-Беле и Стулија, а по њима и у Рјечнику Југословенске академије, са одредницом „у којега је боја као у цвијета љубице, модра помијешана мало с црвеном“, — свакако да је постала по „*violaceus*“ наставком *-асШ*.

У даљем прегледу речника кроз деветнаести век видимо како се број придева овог типа повећава, али налазимо друге који ишчежавају, или остају само у покрајинској употреби. Речник Вука Караџића, иако широко обухвата дијалекатске зоне које су у основи књижевнога језика, ипак у великој мери има карактеристику индивидуалног језичког осећања. Рјечник Југословенске академије уствари је Вуков речник проширен у знатној мери старијом грађом, а у малој мери новијом. Речник Ристића и Кангрге је знато ближи савременом општем језику, а донекле се то може рећи и за Бакотићев. Однос грађе у овим речницима, уз потребне резерве и уопштавања, можда ће показати главне моменте кретања у овој категорији,

Грађа из Вуковог речника уствари је послужила као основа за закључке и Стојана Новаковића и Томислава Маретића. Међутим, иако у Караџићевом речнику има скоро свих типова које смо срели при анализи, ипак их они нису уочили. Караџић, пак, тим разним варијететима даје посебне преводе, значи да је углавном разликовао њихове нијансе. Тако код њега *кукасџ* је *hackenförmig*, *дрвенасџ*, *hölzern*, *ligneus*, *цвјешасџ* је *florilentus*; *кџшасџ*—*кишнасџ* је *densus*, *buschig*, према данас обичнијем *кишњасџ*, са помереним значењем. Придеви за ознаку нијансе боје, пак, у великом су броју заступљени, а означени немачким формансом *-lich*—*grünlich*, односно латинским префиксом *sub*—*sublividus*, а уз то карактеристично је да се ту већ налазе главне варијанте форманта *-асџ*. Занимљиво је да поред *модреникасџ*, Вук има само варијанту *џлавешњикасџ*. Као самостални придеви, према томе како су их Караџић и Копитар превели, били би на пример *џуџчасџ*—*gewölbt*, *convexus*, *зашубасџ*—*abgestumpft*, *obtusus*. Интересантни су ови придеви с обзиром на однос у данашњој употреби. Док је *мајмунасџ* добило доста маха, дотле је *џасџушасџ* „ајгировит“ скоро ишчезло из употребе. Слично је и са *каџорасџ* (за голуба), *крунасџ* (за кокош), *кукмасџ*, које све Вук упуњује на значење *џубасџ* *cristosus*; губи се и *кундасџ* „кус“ (за кокош), као и *чубрасџ* (Црна Гора) и *расовасџ* (Бока), које је упуњено на *рачвасџ*, а упоређено са *расохе* (cf. *-соха*) и *рашљасџ*, дакле типични провинцијализми, које Вуков речник није могао наметнути широј употреби. Са принципске тачке гледишта био би занимљив случај са *шаркасџ*, које у Вуковом речнику има фигуративно значење, дакле „који шара“ у фигуративном смислу, „несигуран“, „непоуздан човек“, док би се данас пре употребило у обичном значењу „унеколико шарен“. За *гранчасџ* већ је у ранијем излагању показано да Вуково значење није тачно дато. Ту су третирани, као обичнији, на пример *крушџуљав*, *џрбушасџ*, место *крушџуљасџ*, *џрбушасџ*.

Много обимнији него Караџићев, Рјечник Југословенске академије има и у овоме правцу више примера, као *кожасџ*, *коџљасџ*, а има већи број варијаната за ознаку нијансе боје, као *црвенасџ*—*црвенкасџ*—*црвеникасџ*, *џлавешњикасџ*—*џлавеш-*

њикасџ—плавичасџ, осем плавушасџ, плавешан, и сл., чешворогласџ поред кајк. чешвереугласџ и сл., јагодасџ „који рађа јагоде“ (док по данашњем језичком осећању значи „који је налик на јагоде“), бедасџ, корјенасџ—корјењасџ—корјеншасџ. Нарочито је овај речник значајан тиме ште нам грађом из старих речника нашега језика, и нарочито из Стулијевог, даје доказа о живости ове категорије пре деветнаестог века, како одговара наведеном примеру из дубровачке грађе. Сама чињеница се не мења што су такве речи махом ишчезле из употребе, као *браскасџ* „браскав“, *браскошникасџ*, а и *челасџ* „коме је велико чело“ и др.

Речник Ристића и Кангрге очигледно релативно даје већи број нијанси оваквих придева него први поменути речници. За одређивање значења, пак, чешће се ови придеви, као *модрикасџ*, *плавешникасџ* = *плавкасџ* упућују на *модрикав*, *плавешникав*. Немачки еквиваленти придева типа -асџ углавном су као и у Вука — *копљасџ* „lanzenförmig“, *крсџасџ*, „krenzförmig“, али поред Вуковог типа „hölzern, ligneus“, тај речник даје и „holzig“ — „holzicht“ и „holzartig“. Тако се ту *јагодасџ* тумачи са две нијансе „erdbeerförmig“ и „erdbeerartig“, а *мрежасџ* — „netzartig“ и „netzförmig“. Међутим за *кожасџ* даје се ознака „lederhaft“ и „lederartig“. За ознаке психолошких особина и нијансе боја немачки еквиваленти не показују поменута специфична извођења (*луцкасџ* — „närrisch“, „gappelköpfig“).

Бакотићев пак речник још је ближи данашњем говорном језику; ту се налазе многи придеви којих нема у ранијим речницима као: *јајасџ*, *јегуљасџ*, *кљуџасџ*, *кљунасџ*, *колеласџ*, *кошвасџ*, *крешенасџ*, *кривуљисџ*, *крушељасџ*, *кукмасџ*, *кукрџасџ*, итд., али извесних придева ту нема, иако су потврђени у употреби, као *пламичасџ* и сл.

Ова очигледна развојна линија показује све већи број придева оваквог типа што је речник ближе нашем савременом језичком осећању. У сваком недостаје понеки од ових придева који је раније констатован. Рјечник Југословенске академије нема *беличасџ*, *мрежасџ*, *руџичасџ*, а речник Ристића—Кангрге нема на пример *чешинасџ*, који се у ономе налази у две варијанте, као *чешинасџ* и *чешињасџ*. Речник

Ристић—Кангрге нема *коренасџ*, док у Академијином има *корјенасџ*, *корјењасџ* и *карјенишасџ*. Вук није унео *бедасџ*, иако је морао ту реч чути у Далмацији, а Академијин је уноси по Стулију. Ни Бакотићев, ни Академијин речник немају многе, као *бокасџ* и сл.

Међутим, ако се упореди Вуков Рјечник са данашњом Грађом Српске академије наука и данашњим језичким осећањем, констатовале се велики прилив нових придева овога типа, којих код Вука нема, а који се јављају код неког од познијих речника, док код неког другог недостају, или их има само у употреби код новијих писаца и у савременом говору књижевног типа и у дијалектима. Ако се узму претставници појединих семантичких група, онда запажамо као нове: *звездасџ*, *шаласасџ*, *колушасџ*, *цевасџ*, *чешкасџ*, *крушкасџ*, *јабучасџ*, *јагодасџ*, *џомбасџ* (В. има *џомбовиш*); *пругасџ*, *чийкасџ*, *маљасџ*; *лисџасџ*, *кујусасџ*, *режњасџ*, *прсџасџ*, *којишасџ* (лист), *рецкасџ*, *кишњасџ*; *пљочасџ*, *шачкасџ* итд., *шроугласџ* итд.; *игличасџ*; *знасџ*, *пахуљасџ*, *прамичасџ*, *пасуљичасџ*, *змијасџ*, *пругасџ*; *млечасџ*, *лимунасџ*, *неранцасџ*, *циметасџ*, *биберасџ*, *сајунасџ*; *блесасџ*, *шашкасџ*, *прџасџ*, *вижљасџ*, *вишкасџ*.

Ова продуктивна категорија развијала се типично и у дијалектима свих типова. — За кајкавски и чакавски тип запажени су примери у старим речницама, отуда су унети и у речник Југословенске академије, а има многих примера које налазимо и у Зборнику за народни живот и обичаје. Међу стиховима Иве Чаће (Stipe Jarbolina i drugi čakavski stihovi, Zagreb, 1950), pored nekih običnih primera nalazimo i dijalektni *meškinjast* — Stipovi vršnjaci *meškinjasti*, *blidi* (с. 25), а тако *пугасџ* за коња *брњасџа* (Пољница, Zb. N. Ž., IX, 1904, 106). У јекавско-штокавским крајевима има врло много карактеристичних и у специфичној употреби: *ћешласџ*, из Баније (Грађа, Воркапић); *ћерасџ* из Црне Горе (Грађа, Јовићевић), у говору племена Куча *бенасџ*, у Дубровнику *бенас*, а још и у другим крајевима, а осећа се као провинцијализам, мада је добила широку употребу у западним крајевима; типично стране речи подвргавају се овој категорији, и то не само *чедрасџи* (ли-мун), cf. тал. *cedro albero*, него и *понтасџ* од тал. *ponta*

„шиљак“ (Л. Зоре, Дубровачке туђинке, Спом. XXVI, 1895), него и у другим говорима; *брукељасџ*, од нем. *Busch*, вулг. *брук*, — ... ишла на Писак код оног наказног и *брукељасџог* Мркоја (Д. Ђуровић, Под ведрим небом, 328). Иако је, несумњиво, придев *ђајасџ* у широј употреби, он је потврђен само за Левач (Грађа, Бушетић); *бућасџ* у значењу „бућоглав“, „ћубаст“ потврђен је у Мачви (Грађа, Драгомир Илић). Тако је очигледно провинциска реч *живуљасџ* „пун живота“ (Босанска вила 1893, с. 390) и *бркљасџ* (Грађа, Влад. Арсенијевић (ср. *бркљачиџи*, Нова искра, 1901, с. 82), а и *рачљасџ* (за дрво којим се меша бунгур, формирано је од *рачва*, од њеног општег дела, ср. Етнографски зборник V, с. 1140) и *бркљичасџ*, *брумбуласџ* — к а к в о *брумбуласџо* дрво, тј. са много чворова, али се употребљава и за именице камичак или кост „која је подесна за котурање“ при игри која опомиње на хокеј (Ст. Дучић, Плење Кучи, 1931, 344). *Брубунасџ* има значење нераван, са испупчењима (Грађа, Ц. Гора, Пешикан), а слично значење има *брусњасџ* „стеновит“ (М. Pavlinović, Puti, Zagreb, 1888), *брујчасџ* — *брујчасџо* крупно камење (Црна Гора, али потврђено и у говорима Лике, Грађа — Дошен), *брушљасџ* (ср. *брус*, *бруса*, стена), у загонци Зимом зелено, а летом *брушљасџо* (Ст. Новаковић, Срп. н. загонетке, 53). У старијем штокавском дијалекатском типу (Лесковац) забележио сам неколико примера шире употребе: *чакарас* (за очи), и у већој мери специфичне варијанте *модрикасџ*(џ), као и *модрињикав*, *чивиџасџ*(џ), и *моровиљкасџ*(џ), с метатезом, или с процесом народне етимологије *морављикасџ*(џ); ту су и *џркаласџ*(џ) и *џојрчасџ*(џ) и многи други такви, али, на пример, не постоји *џрбушасџ*, већ по другом типу *џрбуљашџ* — *џрбуљашџо* (дете, Јов. Миодраговић, Народна педагогија у Срба, с. 9). Таквих примера које не бисмо очекивали, и који управо показују потенцијал ове семантичке категорије у народним говорима налазимо и код писаца, као што смо већ видели и у народним умотворинама. Тако имамо: *бусасџ* — пораста је и *бусасџог* (Ђ. Радић, Јагода, 14); *буџрасџ* „буцмаст“ — ... дјечак... *буџрасџијех* образа (С. Матавуљ, Из разнијех крајева, СК Задруга 171, 114), *брицасџ* „ћосав“ — Чувај се човјека *брицасџа* и жене руњавае, (М. Јовановић-Батут,

Грађа за медицинску терминологију, 19). За слику при поређењу, у тексту загонетке, налазимо *бркасџ* „шиљато као брк“, а не „као брк“ ни „у облику брка“, и *виласџ* „кракаст“, са крацима као у вила—На право *бркасџо* остраг *виласџо*, озгор као јаре, оздол као јање, за ластавицу (Ст. Новаковић, Српске народне загонетке, 113); „Ријеч брдо и њезини деривати служе као назив у Словена осим за спомињању *чешљасџу* справу још и за ове објекте (*Zbornik za narodni život i običaje* 1926, 6). Дијалекатску вредност, али неочекиване формације, представља нам реч *џровалијасџ*, коју је из свога херцеговачког типа говора унео у свој богати и сочни књижевни језик приповедач Р. Тунгуз-Перовић Невесињски — Страна наузгор као уз длан, сами камен станац, *џровалијасџ*, ломивратица (С. К. Гласник, 1911, књ. XXVII, 647). Из херцеговачких говора потврђено је код С. Ћоровића једно необично значење придева *голубасџ*—Мирисало је и младо сијено из стогова и у окрајку пољско цвијеће, што га је коса поштедила и *голубасџа* игда, пред оближњом кућом сеоскога кнеза (Целокупна дела I, 233).

Карактеристични су и примери живог говора, где се показује индивидуално стварање, као из једног дневног листа — Отстранићемо задах на тај начин ако свремена на време ставимо на *решеткасџи* део чесме мало камене соде (Политика, 21 VIII 1952 бр. 14262, с.6). Многи примери који се налазе у књижевним делима нису типичне индивидуалне појаве — такав је већ наведени пример код Павлиновића *брусњасџ* „стеновит“, „врлетан“ — У тој сам се мисли скотрљао низ ривину *брусњасџу* Бацаковца (Puti, 111), и његов пример који је унет у Рјечник Југославенске академије *бедуасџ* „крупна тијела и эле ћуди“; међутим код А. Шеное имамо и народске и личне — Широка уста бијаху у ту главу урежана попут изврнута полумјесеца, *крџасџ* нос вирио је чудно над устима, жутомодре мале очи блудиле су у свијет без стална циља испод *мешљикасџих* обрва, до два *клајасџа* уха стршила су од главе као шишмишева крила (Sa-

врста дјела IV, 63). — Врло јако изражену индивидуалност у формирању придева овога типа наилазимо у Маретићеву преводу Илијаде; — такав би био пример *сјевкасџ* (лав) *жаркасџ* — *жаркасџо* (вино) и сл. (в. одељак IX). У преводу Дикенсовог романа Велика очекивања, поред великог броја примера обичних у српском језику, наилазимо и известан број изразито индивидуалних — *ињасџо* (*јуџро*) (с. 20), *иџасџа* (тј. са два крака и пречагом) *палица* (с. 99), *коровасџ* (замак) (с. 100), а придев *пјељасџ* је употребљен као епитет за косу (с. 74). Овакав је и већ наведени пример *пљисасџе* (јастуке), у М. Крлеже. Најзад су такви и примери које нисам нашао у писаном језику, али који се могу чути, нијанса значења *намџорасџ*, затим *мрџинасџ*, *сукрвичасџ* и др., и *мргодасџ*, која се налази у Караџићеву Рјечнику, али у књижевним делима није потврђена.

VIII

Семантичка виталност ове групе врло је изразита, а нарочито за поредбене вредности, тако да се јављају у специфичној ситуацији, било у говору било у писаном језику, при реализовању такве одредничке потециналности. Као што је асирска азбука, где слова имају елементе у облику клина, названа *клинасџом*, или као што се коралска острва називају *пјрсџенасџим*, — тако је у једном географском уџбенику (Dugački, Zemljopis Evrope) употребљен израз *џрујинасџа* (плоча) за главни део Аустралискога континента (с. 289), или *пласџинасџо горје* за остатке старог ланчаног планинског система Северне Америке. У једном другом уџбенику за географију (Д. Петровић, Географија света) налазимо *глинасџ*, прил. *глинасџо* — пустиње с *глинасџо-сланим* земљиштем, 121), и сл. — Поред честих израза *џерасасџе наслаге*, *сџејенасџе џерасе*, наиђе се и на ређе изразе — *бласџасџ* (терен), *хумкасџо* (земљиште). Не би се очекивао *бујавичасџ*—*бујичасџ*, па ипак је и у једном књижевном делу тако употребљено — попут *бујичасџих* потока разиђоше се (Ј. Е. Томић, Змај од Босне, 138).

Истакнуто је већ да су овакви придеви карактеристични за терминологију и појединих других наука а не само географије. Али, с обзиром на њихову потенцијалност, било би нарочито интересантно анализирати примере из популарног

чланка О драгом камену од Др. Ђуре Пилара (Viјенас 1871). Као најобичније истиче прозирни горски кристал, који је „*кременасће* нарави“, тј. природе, а ахат карактерише тиме што каже да не кристалише, већ се јавља „у громадах *чварасће*, *гомољасће* или *бубрежасће* сподобе“ (с. 739), разликујући тиме комбиноване односе и по изгледу и по величини. Говорећи о топазима, истиче *плавичасће*; с једне стране за безбојан каже „кад је чист од примјесина, јест *немањасћ* и прозиран“, и даље „*Немањасћ* и прозиран лијепо се бруси и углачује“ (с. 741). Поред доста честог у употреби *бубрежасћ*, имамо доста редак придев *гомољасћ*, као варијанту према *грумуљасћ*, *груменчасћ*, и веома ретке *чварасћ* и *немањасћ*, које пак налазимо још једино у Вуковићевој Народној ветеринарској терминологији. Уз ове и примере већ поменуте у дискусији у IV одељку, могли бисмо додати још неке термилошке изразе из геолошке и минералолошке литературе, као *левкасћ*, *окласћ* (за вртаче, упор. П. Мркоњић, Српски етнографски зборник IV, 2357), и *шкољкасћ*, *иверасћ*, *чакљасћ* за преломе (Ј. Панчић, Минералологија, 30—31). Осем врло често употребљаваних *шаласасћ*, *штерасасћ* (за земљиште) имамо и *штейенасћ* — *штейенасће штерасе*, као што се среће и у обичном говору, чешће као прилог, као што нам показује и једна белешка у једном дневном листу, о неком воденом часовнику (у Кантону у Кини) са четири суда „који су смештени *штейенасћо*“, тако да вода капље увек у нижи суд, док у најнижем суду пловак показује протекло време (Политикин забавник, 24 I 1953, с. 6).

Исто тако је већ поменута велика група придева овога типа из геометриске терминологије, опет у IV одељку. За неке од њих, као што су *округласћ*, *ћошкасћ*, треба рећи да припадају општем језику пре него овој групи термилошких израза. Ова група такође показује изразиту виталност, тако да сам, у разговору, имао прилике забележити и пример *ивичасћ* „са ивицама“.

Међутим, ботаничка терминологија бројем ових придева далеко превазилази терминологије поменутих наука. Управо Јосиф Панчић, у своме делу *Флора у околини Београдској* (1862), својим живим језичким осећањем дао је пунога маха

употреби па чак и формирању придева овога типа са, углавном, оријентацијом по сличности према нечем чији су облик или нека карактеристична особина познати, дакле према именицама. Тако за стабло он има термине *кончасџо*, *чекињасџо*, *ваљкасџо*, *ћошкасџо*, *свиласџо*, *кадифасџо*, *кундрасџо* „са подугачким, у одвојите прамке сплетеним длакама“, *паучинасџо*; ипак има неколико случајева где је оставио облик формирања на *-лик* (нем. *förmig*) — *лисџолико*, а друге са *-виш* и *-ав*—*жљездовиџо*, *брадичаво*, *оширикаво*. — Гране по њему могу бити *џршљенасџе*, *рачвасџе*. — За лист има највећи број варијаната: *кожасџ*, *зељасџ*, *џраменасџ*, *чекињасџ* *шилјасџ*, *ланцеџасџ* (нијанса различита према *копљасџ*), *клинасџ*, *лопачичасџ*, *дугуљасџ*, *јајасџ*, *округласџ*, *сабљичасџ*, *завршкасџ*, *зашубасџ*, *срцасџ* „са дубоким урезом, који се између два неокружена режња к дршци стешњава“, *бубрежасџ*, *егедасџ*, *рескасџ* (тј. *рецкасџ*), *сџругасџ*, *зашочасџ*, *џрејљасџ* „кад је обод длаколиким израслима обрастао“, *жљездано-џрејљасџ*, *шайасџ*, *џрсџасџ*, и као адвербијална одредница — *џрсџасџо дељен*, као и *лирасџо дељен*; *џерасџ* долази у више комбинација — *двојно џрсџасџ*, *џројно џрсџасџ*, *наџрамно џрсџасџ* и сл. — Тулуз може бити „повећи *лисџасџи* орган“, а лист је *џрсџасџ* „кад се главни нерв преко лисног врха пружа“. — Прилоге овог типа имамо као одредницу за неке пупољке код којих су љуске „*џрејасџо* поређане“, и кртоле могу бити „*шайасџо* дељене“. — Круница може бити и *цевасџа*, *клинасџа*, *сојасџа* „кад се цев у горњем крају нешто шири“, а затим и *звонасџа*, *левкасџа*, *џочкасџа* „као точак“, и најзад *зевасџа*, *ларвасџа*, *ружасџа*, *крсџасџа*, *ћошкасџа*, *дугуљасџа*, *карамфиласџа*, *лејџирасџа*. — Зрна прашника су *кугласџа*, *ћошкасџа*, *дугуљасџа*. — Стубоноше су *амреласџе*, *врџенасџе*, *гроздасџе*. — Главица може бити и *зракасџа* „као у невена“, *ложа ваљкасџа*, *рујчасџа*, *перница* — *виласџа*, *џерасџа*, *џаљасџа*, *чекињасџа*, а наврх плода *лиласџа* *кожица*. — У целом овом поступку има нечег у знатној мери индивидуалног, о чему ће касније бити говора.

Зоологија, физиологија и анатомија такође показују знатан број придева овога типа. Од њих неки заслужују да се о њима продискутује. Такав је придев *беланчевинасџ*

у примеру За време прошлог рата у Немачкој се *беланчевина* *ш*а храна добивала из једне *плеснолике* гљивице (Политика, 31 XII 1952). Ту *беланчевина* *ш* не значи „као беланчевина“, „у виду беланчевине“, већ „који садржи беланчевине“, чиме се прикључује већ анализираној групи типа *руи* *ч* *ш* „са рупицама“; међутим за нијансу значења по сличности није направљен придев „*плесна* *ш*“ за гљивице које личе на плесан, већ је узет прецизнији, изразитији начин формирања са *-лик* — *плеснолик*. Обрнуто, у значењу“ „са репом“, за стенице специјалне врсте, неће се рећи *реја* *ш*а, већ *реја* *ш*а, што показује да се и у терминологији одржавају односи разног степена прецизирања. Али онде где немамо карактеристичан облик са *-ш*, образовање се облик са — *ас* *ш*, као што нам показује један врло изразит пример где се говори о мајмунима чији нос опомиње на слонову сурлу и има осқбине сурле — *сурла* *ш*и мајмун са Борнеа може да покреће свој нос у свима правцима, да га скуп и да га продужи (Нин, 1 II 1953, бр. 109), међутим за слона се никад неће рећи да је *сурла* *ш*, већ са *сурло* *м*. Али је сасвим нормално значење да је павијан *кљуна* *ш*те *губице*.

Ипак, дакле, и у терминологији преовлађују примери засновани на сличности, па и у терминологији анатомије и физиологије централног нервног система: *паучина* *ш*а *ојна*, *бадема* *ш*а *шело*, *брусас* *ш*а *шело*, *реја* *ш*а *шело*, *конча* *ш*и *продужеци*, *пирамида* *ш*те *ћелице*, *вршена* *ш*те *ћелице*, па и *беланчевина* *ш*а *шечност* (ликвор) и др. Знатно је мањи број примера типа „са карактеристичним елементом“: *пруга* *ш*а *шело*, *зуйча* *ш*а *језгро*, *маљича* *ш*а *задебљање* „са маљницама, са ситним маљама“, а одакле је *-ича* *ш* утицало на формирање једног од врло ретких, од придева изведених — *сивча* *ш*, ради потсвесно оријентисане диференцијације према *сива* *ш* — *сивка* *ш* из обичне употребе. (cf. Dr Branko M. Šljivić, Atlas centralnog živčanog sistema, 1950, и др.). Тако је и у физиологији — *штакла* *ш*а *шело* и сл.

Многи овакви придеви термилошкога карактера продиру и у обичан говор.

М. Павловић

(Свршиће се)